

CUPRINS

CUVÂNT-ÎNAINTE.....	7
----------------------------	----------

INTRODUCERE

Obiectul, specificul și problematica filosofiei	13
1. Obiectul filosofiei.....	13
a) Raportul dintre filosofie și concepția despre lume.....	17
b) Raportul dintre filosofie și știință.....	17
c) Raportul dintre filosofie, mit și religie.....	19
d) Raportul dintre filosofie și istorie.....	21
2. Specificul filosofiei. Conceptul de problemă și specificul problematicii filosofice	23
3. Problema tipurilor sau direcțiilor fundamentale în filosofie. Criterii de clasificare, tipuri de creații filosofice.....	31
4. Rostul și menirea filosofiei în societatea contemporană. Funcțiile filosofiei.....	34
Subiecte de reflecție și dezbateri:	44

PARTEA ÎNTÂI

Momente din istoria filosofiei

Tema nr. 1. Filosofia antică greacă și romană	45
1. În loc de introducere.....	46
2. Filosofia antică greacă până la Socrate	47
a) Filosofia școlii din Milet.....	47
b) Heraclit din Efes.....	50
c) Pitagora și pitagoricienii	52
d) Școala eleată. Parmenide și Zenon. Melissos din Samos.....	54
3. Perioada clasică a filosofiei grecești	57
a) Anaxagoras din Clazomene	57
b) Empedocle din Agrigente	58
c) Atomismul - Leucip și Democri	59
d) Sofiștii și sofistica.....	60
e) Socrate (470-399 î.Hr.). Învățătura și metoda socratică.....	62
f) Școlile socratice: cirenaicii și cinicii	65
g) Sistemul filosofic a lui Platon (427-347 î.Hr.).....	66
h) Sistemul filosofic al lui Aristotel (384-322 î.Hr.).....	69
4. Filosofia elenistă și romană.....	72
a) Scepticismul.....	72
b) Filosofia lui Epicur (341-270 î.Hr.).....	73
c) Stoicismul grecesc	74
d) Concepțiile filosofice ale lui Lucrețiu Carus	76
e) Stoicismul roman	77

f) Eclectismul roman. Cicero	79
g) Neoplatonismul. Plotin	80
h) Hypatia din Alexandria.....	81
Subiecte de reflecție și dezbateri:	82
Tema nr. 2. Filosofia medievală.....	83
1. Considerațiuni generale despre filosofia medievală.....	83
2. Apologetica și Patristica.....	85
3. Realismul și Nominalismul	86
4. Scolastica medievală	87
5. Filosofia arabă din Evul Mediu.....	90
Subiecte de reflecție și dezbateri:	93
Tema nr. 3. Filosofia epocii Renașterii	94
1. Trăsăturile fundamentale ale filosofiei epocii Renașterii	94
2. Umaniștii italieni ai sec. XIV-XV	97
3. Transformarea panteistă a filosofiei Evului Mediu în opera lui Nicolaus Cusanus.....	102
4. Ideile filosofice și sociale ale umaniștilor din sec. al XVI-lea	105
5. Filosofia naturii în epoca Renașterii.....	108
Subiecte de reflecție și dezbateri:	114
Tema nr. 4. Filosofia epocii moderne	115
1. Apariția filosofiei moderne. Francis Bacon, Rene Descartes și Baruch Spinoza	115
2. Filosofia engleză din sec. XVII-XVIII.....	126
3. Filosofia franceză din sec. al XVIII-lea	139
4. Apariția filosofiei clasice germane. Immanuel Kant	146
5. Concepțiile filosofice ale lui Johann Fichte și Friedrich Schelling	151
6. Filosofia lui Georg Hegel și Ludwig Feuerbach	155
7. Filosofia germană din a doua jumătate a sec. al XIX-lea - începutul sec. al XX-lea.....	160
Subiecte de reflecție și dezbateri:	167
Tema nr. 5. Filosofia românească în sec. XVII-XX	168
1. Concepțiile filosofice ale cronicarilor români	168
2. Concepțiile filosofice ale lui Dimitrie Cantemir	172
3. Iluminismul român și specificul filosofiei pașoptiste.....	177
4. Filosofia română în a doua jumătate a sec. al XIX-lea - începutul sec. al XX-lea	183
5. Filosofia română în sec. al XX-lea.....	190
Subiecte de reflecție și dezbateri:	209
Tema nr. 6. Filosofia contemporană	210
1. Filosofia contemporană: considerațiuni generale	210
2. Existențialismul - varianta distinctă a filosofiei existențiale din sec. al XX-lea	214
3. Pozitivismul. Etapele de dezvoltare a lui în sec. al XX-lea.....	220
4. Filosofia religioasă din sec. al XX-lea	227
5. Pragmatismul american.....	230
6. Structuralismul - metodă și doctrină filosofică	232
7. Filosofia americană în a doua jumătate a sec. al XX-lea - începutul sec. al XXI-lea.....	235
8. Concluzii: evoluția de mai departe a filosofiei contemporane	240
Subiecte de reflecție și dezbateri:	241

PARTEA A DOUA**Filosofia și domeniile ei fundamentale**

Tema nr. 1. Ontologia și problematica ei.....	243
1. Locul și rolul ontologiei în sistemele filosofice	243
2. Conceptul existenței (ființei). Formele și nivelurile existenței, unitatea lor dialectică	246
3. Categoria „materie”. Concepțiile cosmologice contemporane despre structura și originea Universului	251
4. Categoria „mișcare”. Tipurile și formele principale ale mișcării și interacțiunea dintre ele	257
5. Spațiul și timpul - obiect de cercetare filosofică și științifică. Spațiul infinit. Timp și eternitate	264
6. Problemele filosofice ale unității și infinității lumii	270
7. Geneza și natura conștiinței. Idealul și materialul	272
8. Esența și structura conștiinței. Autoconștiința. Psihanaliza lui Sigmund Freud	277
9. Conștiința socială, esența și structura ei. Formele conștiinței sociale: morala, arta, religia etc.	279
10. Categoria „natură”. Corelația dintre natură și societate. Problema ecologică și aspectele ei	284
11. Conceptul de societate. Individ și societate. Soluțiile teoretice despre raportul individ-societate	286
12. Determinismul social. Obiectivul și subiectivul în existența și dezvoltarea socială	290
Subiecte de reflecție și dezbateri:	293
Tema nr. 2. Omul.....	294
1. Antropologia filosofică - fundament al filosofiei sec. XX-XXI	294
2. Problema omului și a menirii lui elucidată de filosofie	298
3. Problema libertății umane și tratarea ei în gândirea filosofică	301
4. Problema sensului vieții umane	303
5. Fericirea ca sens al vieții umane	306
Subiecte de reflecție și dezbateri:	309
Tema nr. 3. Gnoseologia și epistemologia	310
1. Obiectul și problematica teoriei cunoașterii	310
2. Dialectica procesului cunoașterii	315
3. Formele și metodele cunoașterii științifice	321
4. Teoria adevărului	327
Subiecte de reflecție și dezbateri:	334
Tema nr. 4. Metodologia. Determinismul. Principiile devenirii	335
1. Problema metodei în filosofie. Conceptul de structură și sistem	335
2. Determinismul. Tipuri de determinism. Categoriile ale determinismului: posibilitate și realitate, necesitate și întâmplare, cauzalitate, finalitate și scop, lege	339
3. Sinergetica - o nouă viziune asupra lumii	349
4. Principii ale devenirii: unitatea și opoziția contrariilor, interdependența schimbărilor cantitative și calitative, negarea negației	352
Subiecte de reflecție și dezbateri:	356

Tema nr. 5. Axiologia și praxiologia	357
1. Obiectul și problematica axiologiei. Problemele generale ale axiologiei.....	357
2. Tipologia valorilor. Judecata de valoare	361
3. Valoare și acțiune. Filosofia acțiunii. Universul acțiunii și tipurile ei	365
Subiecte de reflecție și dezbateri:	368
Tema nr. 6. Cultură, civilizație, comunicare	369
1. Definirea și structura culturii.....	369
2. Cultură și natură	371
3. Cultură și societate	373
4. Cultură și civilizație	376
5. Definirea și specificul comunicării umane. Comunicare și cultură.....	379
Subiecte de reflecție și dezbateri:	382
TESTE, PROBLEME ȘI EXERCITII	383
Bibliografie selectivă	395

INTRODUCERE

Obiectul, specificul și problematica filosofiei

Planul:

1. **Obiectul filosofiei**
 - a) **Raportul dintre filosofie și concepția despre lume;**
 - b) **Raportul dintre filosofie și știință;**
 - c) **Raportul dintre filosofie, mit și religie;**
 - d) **Raportul dintre filosofie și istorie.**
2. **Specificul filosofiei. Conceptul de problemă și specificul problematicii filosofice. Conceptul de metodă filosofică.**
3. **Problema tipurilor sau direcțiilor fundamentale în filosofie. Criterii de clasificare, tipuri de creații filosofice.**
4. **Rostul și menirea filosofiei în societatea contemporană. Funcțiile filosofiei.**

Filosofia a parcurs o cale de circa trei milenii constituindu-se ca o preocupare a spiritualității umane și ca o formă specifică a conștiinței sociale. În decursul miilor de ani s-a conturat necesitatea omului de a-și pune diverse întrebări, de a le atribui diferite nuanțe și de a căuta răspunsurile adecvate la ele.

În toate epocile istorice filosofia a îndeplinit și o importantă funcție socială, călăuzind atitudinile individuale sau de grup, orientând acțiunile umane transformatoare. Societatea postmodernă nu face excepție de la cele sus-menționate. Și în prezent individul uman și grupurile sociale se confruntă cu probleme de filosofie, cu accente specifice începutului de mileniu, încercând să găsească răspunsuri la întrebările stringente, apărute pe baza înțelepciunii milenare.

1. Obiectul filosofiei

Apariția filosofiei a fost generată de două categorii de cauze:

- a) *social-istorice*, care țin de complexitatea vieții sociopolitice (diviziunea muncii, viața grupală și societară);
- b) *gnoseologice*, ce țin de evoluția și dezvoltarea cunoașterii (aparitiția gândirii abstracte, posibilitatea omului de a se detașa de concret și a opera cu concepte). Totodată, pentru a filosofa se impune un anumit nivel de cultură.

În opinia multor gânditori, filosofia a apărut și în virtutea unor cauze de ordin subiectiv precum mirarea, uimirea, fantezia, din dorința de a-și demonstra sine însuși că în pofida caracterului muribund al ființei umane, viața are sens. La aceste cauze pot fi adăugate, după filosoful german K. Jaspers și altele:

„a) *îndoiala*, ca sursă a examinării critice a oricărei cunoașteri pe motiv că nu există filosofare autentică în absența unei îndoieli radicale;

b) *comunicarea* (prin comunicare se obține finalitatea filosofiei - perceperea ființei, iluminarea și dobândirea seninătății, deoarece esența filosofiei constă în comunicabilitate);

c) *conștientizarea pierderii de sine și cutremurarea*, conștientizarea situațiilor-limită și dorința de a le depăși”¹.

Orice încercare de a da un răspuns cert la întrebarea „Ce este filosofia?” are de depășit un obstacol, semnalat într-un celebru dialog platonician, prin remarcă lui Socrate: „Omul nu poate să caute nici ceea ce știe, nici ceea ce nu știe. Nu poate să caute ceea ce știe și nimeni n-are nevoie să caute ceea ce știe, nu poate să caute nici ceea ce nu știe, fiindcă nu știe ce anume să caute”². Soluționarea problemei în cauză poate purcede de la elucidarea sensului etimologic al cuvântului filosofie, care provine de la doi termeni din limba greacă (*filos* = „iubit de”; *sophia* = „înțelepciune”), desemnând inițial orice efort al spiritului uman de a dobândi cunoștințe noi, râvna de a căuta înțelepciunea și de a se călăuzi de ea în viață. Conform tradiției, inventarea termenului *filosofie* este atribuită lui Pitagora, care, din modestie, refuzând să se considere *sophos* (înțelept) s-ar fi dat drept „philosophos” (filosof, adică iubit, căutător, prieten al înțelepciunii). „Calitatea de înțelept nu convine niciunui om, ci numai lui Zeus. Este destul pentru gloria unui om să iubească, să caute înțelepciunea”.

Cu timpul, pe măsura evoluției spiritului uman spre o cunoaștere de sine în raport cu divinitatea, realitatea naturală și socială, conceptul de filosofie a dobândit o semnificație mai restrânsă și mai precisă. Omul, intrând în raporturi destul de complexe cu realitatea, nu poate fi satisfăcut de explicarea multor aspecte ale lumii și, de aceea, își pune tot mai multe întrebări de felul: „Ce este lumea?”, „A fost ea creată sau este veșnică?”, „Este oare ea pe măsura posibilităților noastre de cunoaștere?”, „Pot oare fi materializate idealurile pe care noi le făurim în viață?” etc.

Acestea și multe alte probleme similare au apărut în procesul practicii sociale din necesitatea unei interpretări generalizatoare a lumii pentru a stabili locul, rostul și menirea omului în Univers și a ierarhiza formele de existență în raport cu valoarea lor. Filosofia ne oferă, prin intermediul unui sistem de cunoștințe, o concepție de ansamblu asupra lumii, care presupune o anumită înțelegere a condițiilor existenței umane. Dumitru D. Roșca, ilustrul filosof român, scrie că filosofia este „o concepție generală despre lume, rod al unui efort spre sinteza totală, doctrină care pretinde să ne dea o imagine de ansamblu a existenței considerată în totalitatea ei”³.

¹ Jaspers, K., *Texte filosofice*, București: Editura Politică, 1986, p. 5-13.

² Platon, *Menon*, în: Opere, vol. II, București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1976, p. 387.

³ Roșca, D.D., *Știință și filosofie*, în: Oameni și climate, Cluj: Editura Dacia, 1971, p. 197.

Vorbind despre obiectul filosofiei, e necesar să remarcăm că acesta a variat odată cu evoluția filosofiei. Pentru început, filosofia cuprindea ansamblul unor elaborări teoretice. Spre exemplu, Thales din Milet în sec. VII-VI î.Hr. aborda în lucrări, declarate filosofice, atât problemele referitoare la existență în general, cât și problemele care ulterior își vor găsi locul în cadrul științelor concrete (geometrie, cosmogonie, astronomie, fizică etc.).

Mai târziu, Socrate a plasat în centrul filosofiei omul și pe baza diversificării cunoștințelor specializate, prin aportul lui Platon și Aristotel, are loc o delimitare a cunoștințelor științifice de cele filosofice. În epoca de aur (clasică) a filosofiei Greciei antice (sec. V-IV î.Hr.) problematica *ontologiei*¹, apărută încă în perioada presocratică (preclasică), obține o autonomie relativă. Totodată, începând cu Socrate, se cristalizează și decantează treptat problematica *gnoseologiei*². Astfel, cunoașterea devine un obiect aparte al cercetărilor filosofice. Tot în perioada clasică a filosofiei antice grecești filosofii încep să fie preocupați de probleme de logică, etică, *axiologie*³, filosofie a naturii și filosofie socială.

Filosoful medieval David Armeanul în unica sa lucrare ce s-a păstrat *Prolegomene la filosofie* ajunge la concluzia că din filosofia Greciei antice se disting șase definiții ale obiectului filosofiei:

- 1) filosofia este cunoașterea celor ce sunt ca fiind ceea ce sunt;
- 2) filosofia este cunoașterea lucrurilor divine și umane;
- 3) filosofia este pregătirea pentru moarte;
- 4) filosofia este asemănarea cu divinitatea după puțința omului;
- 5) filosofia este arta artelor și știința științelor;
- 6) filosofia este dragostea de înțelepciune.

La acestea mai adăugăm, pentru a surprinde în sinteză conceptul de filosofie în Grecia antică, încă trei definiții ale filosofiei oferite de către Platon și Aristotel:

- 1) filosofia este știința adevărului;
- 2) filosofia este știința teoretică a primelor principii și cauze;
- 3) filosofia este un demers prin care ne cunoaștem pe noi înșine.

În Evul Mediu, filosofia a fost dominată de teologie, de aceea, procesul delimitării științelor de filosofie constituie o problemă destul de dificilă. Acest proces, început în Antichitate, continuă în Epoca Renașterii și ia amploare în sec. XVII-XIX. În noile condiții, filosofia tinde să domine toate celelalte științe, devenind un instrument de armonizare a cunoștințelor dispărute oferite de științele particulare. Prezentându-se orgolios ca o „regină” a științelor, filosofia se pomenise, de fapt, într-o situație analogică regelui Lear care, după ce și-a împărțit regatul între fiice, rățăcea pe drumuri fără adăpost. Suveranitatea juridică, revendicată de filosofie, nu mai putea să persiste în noile condiții. Când procesul de maturizare a științelor particulare s-a încheiat (sec. al XIX-lea), situația

¹ *Ontologia* (din gr. *ontos* = „existență”; *logos* = „teorie”) este teoria existenței.

² *Gnoseologia* (din gr. *gnosos* = „cunoaștere”) este teoria cunoașterii.

³ *Axiologia* (din gr. *axia* = „valoare”; *logos* = „teorie”) este teoria generală a valorii.

s-a schimbat în mod radical: numeroși savanți și filosofi au proclamat separarea totală a filosofiei de știință și, mai ales, a științei de filosofie. Savanții au început să vehiculeze afirmații care remarcă opoziția lor absolută și, respectiv, lipsa de valoare a filosofiei.

În această ordine de idei, ne par destul de concludente și pentru acest început de mileniu afirmațiile lui Ion Petrovici filosof român din perioada interbelică: „A învăța filosofia într-o lumină ingrată, a o privi ironic și a tot spune că ceasul ei a trecut, este a uita pe lângă originea științei, istoria progreselor sale și a pierde din vedere că acolo unde nu bate vântul filosofic știința se înăbușă și se ofilește. Că poate există și filosofie greșită, fără îndoială, dar împotriva ei nu se ridică numai științele pozitive, ci și filosofia serioasă”¹.

Putem conchide că în niciun caz dezvoltarea științelor nu va conduce la dispariția filosofiei. Necesitatea unei concepții unitare despre lume nu a dispărut ca urmare a constituirii și dezvoltării științelor particulare. Dimpotrivă, ea nu numai că s-a păstrat vie în conștiința oamenilor, dar a devenit și mai puternică.

În sec. al XX-lea, în filosofie se conturează un șir de concepții, denumite „postfilosofice”. În cadrul lor, diferite creații filosofice dezbăteau problema: filosofia merge spre un sfârșit, se transformă sau continuă să se dezvolte. Reprezentanții acestei direcții susțin că filosofia se află la un moment de cotitură și că ea deci, nu se mai poate dezvolta ca în perioadele precedente. Adică, e necesar să depășim nu numai pretențiile filosofiei ca știință a științelor, dar și problemele-cheie care au străbătut neîntrerupt întreaga istorie a gândirii filosofice - *problema raportului dintre existența obiectivă și cea subiectivă*². Această problemă a fost formulată, în mod metaforic, de Im. Kant: „Cum este posibil să explicăm unitar cerul înstelat deasupra noastră și legea morală în noi”.

Reprezentanții postfilosofiei sunt preocupați de următoarele probleme: studiul limbajului în uzul diferiților practicieni - spre o semantică a limbajului natural și ideal; spre o politică a limbajului în folosință; spre critica ideologiilor înrădăcinate în societate; spre înțelegerea narativă a crizelor epistemologice și morale contemporane. Discuțiile se axează în jurul limbajului, vieții cuvintelor, practicilor, convențiilor și normelor sociale.

Această critică a filosofiei tradiționale este însoțită în prezent și de anumite căutări constructive. Se consideră că obiectul filosofiei în evoluția lui viitoare ar conduce la un pragmatism fie politic, fie retoric, fie poetic al limbajului în uz.

Pentru unii filosofi aceste opinii sunt echivalente cu sfârșitul filosofiei, al ontologiei bazate pe anumite principii; pentru alții reprezintă necesitatea unei noi concepții sistematice asupra filosofiei și, în sfârșit, pentru ceilalți filosofi - necesitatea transformării sistematice a filosofiei în hermeneutică³.

De menționat însă, că postfilosofii critică tradițiile filosofiei clasice, dar nu consideră concepțiile lor adevăruri în ultimă instanță. „Postfilosofia” este o continuare a

¹ Petrovici, I., *Introducere în metafizică*, Iași: Editura Agora, 1992, p. 92.

² *Obiectiv* - ceea ce nu depinde de noi și de conștiința noastră, iar *subiectiv* - ceea ce depinde de noi și de conștiința noastră.

³ În filosofia contemporană *hermeneutica* reprezintă o teorie a decodificării și interpretării semnelor, ca reflexie filosofică asupra simbolurilor religioase, miturilor, emoțiilor, oricăror forme de expresie umană.

filosofiei, abordând alte teme cu alte mijloace, ea tinde spre o clarificare a posibilităților de înțelegere, de vorbire, de comunicare. Ea pare să faciliteze cunoașterea unor actuale exigențe morale și practice.

a) Raportul dintre filosofie și concepția despre lume

Obiectul filosofiei e necesar a fi studiat în interconexiune cu concepția despre lume, religie, știință, istorie, în general cu toate formele culturii. Filosofia este o concepție despre lume (în ansamblu și în esența ei), formulată în termeni conceptuali și organizată într-un sistem, potrivit unor reguli metodologice. Ea are drept obiectiv construirea unei imagini integrale a lumii cu ajutorul unor categorii și principii generale: materie, mișcare, spațiu, timp, cauzalitate, contradicție în procesul elaborării unor teze, legi și teorii filosofice. Acestea dau răspuns la întrebările: dacă lumea, în totalitatea sa, este de origine materială sau ideală, în esență este unitară sau multiplă, cum se dezvoltă, există oare cauzalitate, conexiune universală, care este rostul omului, poate fi el liber în acțiunile sale etc.

Filosofia inserează doar acea concepție generalizatoare despre lume, care este exprimată în termeni conceptuali și poate reprezenta o teorie. Adepții unei atare opinii sunt filosofii români D. Pichiu și C. Albuț, și ea, după părerea noastră, e acceptabilă¹.

Orice om își formează o concepție despre lume, însă, nefiind de obicei profundă din punct de vedere teoretic, ea este adesea fragmentară, cu diferite reprezentări contradictorii. După cum am remarcat mai sus, filosofia reprezintă nu pur și simplu un ansamblu, ci un sistem de idei, concepții și reprezentări despre natură, societate, despre om și locul lui în lume.

Prin urmare, concepția filosofică despre lume are un caracter teoretic, ea nu numai că proclamă anumite principii, dar le demonstrează, fundamentează și le deduce în mod logic. Prin aceasta, filosofia se deosebește de alte concepții despre lume - religioasă, mitologică, artistică etc.

b) Raportul dintre filosofie și știință

Analizând coraportul dintre filosofie și știință ar fi cazul să ne referim la obiectul și la procedeele fundamentale utilizate de acestea. În timp ce filosofia abordează problema existenței în ansamblu, sau ipostaze ale ei în mod generalizator, știința, în fiecare din formele ei, cercetează un anumit domeniu al existenței cu mijloace specifice domeniului abordat, chiar dacă e vorba de aspectele foarte generale ale existenței sau de domenii interdisciplinare.

În cadrul cercetării obiectului filosofiei putem menționa o evoluție a lui în raport cu dezvoltarea științelor particulare. Principalul aspect al acestei evoluții îl constituie desprinderea treptată a filosofiei și a diverselor ramuri științifice din cadrul cunoașterii

¹ A se vedea, Pichiu, D.; Albuț, C., *Teoria valorii și elemente de praxiologie*, Iași: Editura Gheorghe Asachi, 1994, p. 29.

umane nediferențiate. Caracterul autonom al științelor, începând cu cele mai simple și mai generale (cele matematice) până la cele actuale destul de complexe (referitoare la om și societate), a contribuit la cristalizarea specificului filosofiei în raport cu știința.

Am vorbit anterior despre tensiunea ce a existat și care continuă să existe și astăzi între filosofie și știință. Însă, este important să remarcăm că între filosofie și știință e necesară și există o legătură indisolubilă. Acest fapt l-a menționat destul de elocvent I. Petrovici: „Nimeni n-ar putea să spună cu precizie cine are mai multă trebuință: filosofia de științe sau acestea de filosofie. Am putea face totuși o distincție”¹.

Filosofia teoretică, pe lângă alte chestiuni accesorii, cuprinde două probleme esențiale: cea a existenței de care se ocupă *metafizica*² și problema gnoseologică de care se ocupă *teoria cunoașterii*. S-ar putea spune că după scopul și natura lor, metafizica trebuie mai mult să ia decât să dea științelor, pe când teoria cunoașterii dimpotrivă, mai mult dă decât ia de la ele. Ce dă în schimb metafizica? Desigur, mai puțin: unele inspirații folositoare, unele ipoteze pe care oamenii de știință le pot încerca, verificându-le cu mijloacele lor. Dimpotrivă, teoria cunoașterii, care analizează condițiile fundamentale ale cunoașterii și pe această bază propune metode de lucru și determină valoarea rezultatelor științei mai mult dă decât ia. Acest lucru este explicabil pentru că „o mare descoperire științifică, o teorie nouă de știință are repercusiuni imediate asupra metafizicii timpului, în timp ce filosofia poate să nu aibă nicio modificare a principiilor ei”³.

În confruntare cu știința care furnizează cunoștințe certe și universal valabile, filosofia pare a suferi înfrângere. Scopul filosofiei, însă, nu este de a concura cu știința. Cunoștințele științifice includ două scopuri specifice - unul teoretic și altul practic. Scopul teoretic este de a explica și de a dobândi noi cunoștințe, iar cel practic de a le verifica. Justificarea cunoștințelor științifice ține deseori și de cunoașterea pură. Spre exemplu, descoperirea vârstei Universului actualmente nu are nicio aplicare practică. De aceea, este incorect de a remarca că deosebirile dintre știință și filosofie rezidă în scopurile nepractice ale filosofiei și cele practice ale științei. Bineînțeles, filosofia poate să aibă și are consecințe practice, de durată. Atare probleme ce se referă la om - libertatea, fericirea, sensul și scopul vieții, educația etc. - au consecințe practice considerabile.

Adeseori, știința este considerată lipsită de valoare, de sens din punct de vedere estetic. Cei care slujesc știința pot fie ignora filosofia, fie o pot accepta (dogmatic sau conștient), fie i se pot opune.

Numeroși filosofi, îndeosebi logicieni și epistemologi, printre care A. Dumitriu, M. Bunge, D. Roșca, argumentează prezența permanentă a filosofiei în știință. Asemenea argumente confirmă ideea, remarcată anterior de noi, despre necesitatea imperioasă a unei interacțiuni viguroase și conștiente între filosofie și știință.

¹ Petrovici, I., *op.cit.*, p. 77-78.

² *Metafizică* (din gr. *meta* = „după” și *physike* = „fizică”). De obicei, termenul se utilizează în două sensuri: parte a filosofiei în care se tratează principiile fundamentale ale teoriei existenței (ontologiei); metodă generală de cunoaștere a realității opusă dialecticii.

³ *Epistemologie* (din gr. *episteme* = „știință” și *logos* = „studiu”) teorie a cunoașterii științifice.

c) Raportul dintre filosofie, mit și religie

În continuare ne vom referi la interacțiunea dintre filosofie, mit și religie. Mircea Eliade, celebrul filosof român, a definit mitul drept „o istorie sacră”¹. Mitul reprezintă o istorie a începuturilor originare ce nu poate fi verificată. El ne oferă o explicație sociologică naivă a originii sacre, a evoluției mecanismelor și destinului comunității umane. Miturile sunt o istorie sacră a colectivității umane, îndeosebi aceea a începuturilor, a facerii și a sfârșiturilor, singurele momente semnificative și într-adevăr reale, potrivit mentalității caracteristice epocii respective. Mitul se reactualiza permanent în viața comunității prin oficierea diferitelor ritualuri, la care membrii ei erau părtași. Cu alte cuvinte, omul societăților arhaice nu era obligat să-și memoreze istoria mitică a tribului său, pentru că și-o reactualiza, în mare măsură, prin reprezentări și ceremonii, ritualuri. „Trăind miturile, ieșim din timpul profan, istoric, cronologic și pătrundem într-un timp calitativ diferit, un timp sacru, deopotrivă primordial și recuperabil la infinit”². Motivele miturilor se referă la aspecte fundamentale definiții pentru umanitate: naștere, moarte, adolescență, procurarea hranei, a locuinței, relațiile cu semenii etc. De aceea, funcțiile miturilor se referă la raportul practic al omului cu lumea înconjurătoare.

Multiplele studii științifice au acumulat suficiente materiale pentru a forma o reprezentare principial nouă despre mit: o etapă necesară în dezvoltarea spirituală a omenirii, un mod istoric de gândire și asimilare a realității. Noua viziune asupra mitului se răspândește rapid, efect ce poate fi relevat în doctrinele lui Hegel, Comte etc. În sec. XIX-XX s-a înfăptuit un lucru vast și migălos de evidențiere, descriere, analiză comparată și clasificare a miturilor popoarelor lumii. Realizarea acestor obiective servește astăzi drept bază pentru a întocmi numeroase enciclopedii, dicționare, materiale didactice și coduri în multe volume de tipul *Mituri ale popoarelor*³.

Filosofia a apărut ca o necesitate istorică, dar nu ca un răspuns direct la problemele gândirii mitice sau ale celei religioase. Faza mitologico-religioasă a creației umane a constituit întrucâtva și faza ei prefilosofică, deși apariția filosofiei nu a condus la înlăturarea religiei.

Filosofia vine cu o nouă soluție pentru gândirea și existența umană în integritatea ei. Astfel, putem explica prezența mitului, a unor elemente ale lui, nu numai în artă și filosofie, dar și în unele dintre științe, spre exemplu, în logică. De menționat că motivele mitice se infiltrează în orice sistem filosofic, se află într-o interacțiune cu elemente de explicație rațională.

Cuvântul *religie* este de origine latină și înseamnă „a lega”, „legătură”. Termenul religie înglobează diferite fenomene aflate într-o strânsă interdependență: sentimente,

¹ Eliade, M., *Aspecte ale mitului*, București: Editura Univers, 1968, p. 6.

² *Ibidem*, p. 29.

³ A se vedea, spre exemplu: Coman, M. *Mitologia populară românească*, vol. I-II, București: Editura Minerva, 1986-1988; Kernbach, V., *Dicționar de mitologie generală: Mituri, divinități, religii*, ediția a III-a, București: Editura Albatros, 1995; Vulcănescu, R., *Mitologie română*, București: Editura Academiei R.S.R., 1987.

stări de spirit, credințe, idei sistematizate de doctrinele teologice, elemente instituționale (biserica, organizațiile și asociațiile religioase), activitățile practice (ritualuri, ceremonii), norme și reguli (ce țin de morală, alimentare, conduită). Astăzi religia este definită ca opoziție dintre sacru (sfânt) și profan. Sacrul își are temelia în supranatural, profanul - în lumea istorică. Obiectul religiei îl constituie relația omului cu sacrul, cu ceea ce este considerat sfânt, supranatural, absolut. Relația omului cu supranaturalul se manifestă prin sentimente de încredere și teamă, prin idei, acte, ritualuri, rugăciuni, porunci morale. Conținutul specific al religiei se manifestă în ordinea supranaturală și dependența absolută a naturii și omului de această ordine. Religia nu este atât un mod de a concepe existența, cât un mod de a trăi, de a se raporta la existență.

Definirea religiei prin sacru, supranatural, explică necesitatea misticiei în orice religie. În sens strict religios, prin misticism se înțelege „experiența și doctrina relației nemijlocite dintre om și Dumnezeu, a unei comunități intime între suflet și creator”¹. Elementele comune misticismului și religiei sunt: caracterul absolut și necondiționat al obiectului mistic, certitudinea de nezdruccinat a prezenței absolutului².

În filosofie și religie distingem două orientări și două atitudini diferite față de viață. Aceasta justifică tragerea unei linii de demarcație între ele. Filosoful român din perioada interbelică Nae Ionescu, susținea că religia și filosofia au o origine comună. Aceasta este *emoția sau neliniștea umană*³.

Altfel spus, ambele își au originea în aspecte naturale ale spiritului uman. Caracteristicile comune ale religiei și filosofiei sunt, totodată, și elementele ce le separă. După cum am remarcat anterior, punctul de plecare al actului religios și al celui filosofic poate fi emoția umană. Actul religios pornește însă de la emoția legată de dezechilibru, de neliniștea omului, de la incapacitatea omului de a fi fericit, iar actul filosofiei izvorăște din neliniștea cunoașterii și înțelegerii.

Prin filosofie se caută a se înțelege anumite raporturi, iar prin religie se caută a se înlătura anumite dureri. Separarea dintre filosofie și religie, după opinia filosofului român Elena Puha, a îmbrăcat forme variate de: 1) ateism; 2) gnosticism; 3) scientism⁴. *Ateismul* admite filosofia, separată de religie, respingând recunoașterea religiei. *Gnosticismul* prezintă religia ca o treaptă inferioară în procesul cunoașterii. Teza de bază a gnosticismului este următoarea: religia reprezintă un limbaj simbolic pentru metafizică. *Scientismul* se caracterizează prin încrederea absolută în știință și în datele acesteia.

Între filosofie și religie există un șir de deosebiri. În *primul rând*, obiectul la care face referire: dacă filosofia își are centrul de greutate în lumea de „aici”, în lumea realului, vremelnică, pământească privită ca un întreg, religia își are ca centru de gravitație axa sa într-o lume invizibilă, lumea „de dincolo”, a „grației divine”. Cu alte cuvinte, preocupărilor religiei pentru supranatural, filosofia le opune preocupările sale pentru real. Lumea n-a fost

¹ Florian, M., *Misticism și credința*, București: Fundația Regală pentru Literatură și Artă, 1946, p. 33.

² *Ibidem*, p. 34.

³ A se vedea, Ionescu, N., *Curs de metafizică*, București: Editura Humanitas, 1991, p. 76-84; 100-115; 123-129.

⁴ Puha, E., *Introducere în filosofie*, Iași: Editura Fundației „Chemarea”, 1993, p. 80.